

Ірина Регейло

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ ВУЗІВ УКРАЇНИ (ПЕРША ПОЛОВИНА 1920-Х РР.)

Нині простежується посилена орієнтація вітчизняних університетів на європейські стандарти, втім, це не означає ігнорування чи втрату того, що нагромаджено українською національною вищою школою впродовж різних етапів свого існування і, зокрема в період 20-х років минулого століття. Особливого вивчення заслуговує питання щодо підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в першій половині 20-х років минулого століття, коли відбувається процес становлення і розвитку професійної підготовки наукових робітників в УСРР. Актуальність зазначеної проблеми посилюється тим, що впровадження Болонської системи освіти, яке реалізовується в останнє десятиріччя, неможливе без урахування досвіду та усталених традицій національної системи освіти в цілому, і щодо підготовки фахівців через аспірантуру та докторантуру, зокрема.

Сучасні вчені приділяють велику увагу до вивчення подій, які відбувалися в галузі освіти та науки у 1920-х р. Зокрема, в цілому питання розвитку педагогічної науки в УСРР у зазначений період висвітлено О. В. Сухомлинською; організацію управління освітою, процеси розвитку середньої, вищої освіти досліджували Л. Березівська, С. Бутівченко, М. Кузьменко, І. Лікарчук, В. Майборода, В. Ткаченко, С. Філоненко та ін.

До аналізу процесу становлення системи освіти впродовж 20-х років минулого століття вдавалися також керівники Наркомосу УСРР В. Затонський, Г. Гринько, Я. Ряпшо та ін. Прикладний і теоретичний дискурси педагогічної науки підкреслювали І. Соколянський, Я. Мамонтов, А. Залкінд, А. Пінкевич, Є. Мединський та ін.

Вагомий джерельний матеріал, нагромаджений у працях О. Бейліна, М. Покровського допомагає реконструювати перебіг суспільно-політичних процесів в Україні у 1920-х роках, встановити тенденції щодо формування кадрів наукової інтелігенції в СРСР. Перші спроби систематизації та аналізу статистичного матеріалу, побудову динамічних рядів структури наукових кадрів знаходимо у наукових розвідках О. Шмідта і В. Смулевич.

Водночас проведений аналіз наукових робіт дає підстави констатувати, що в історико-педагогічній науці недостатньо висвітлено питання підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в 20-х роках минулого століття.

Мета статті полягає у здійсненні ретроспективного аналізу становлення і розвитку професійної підготовки наукових працівників та викладачів вузів України через аспірантуру науково-дослідних кафедр у першій половині 1920-х років та висвітлення основних тенденцій цього процесу.

Для розуміння соціально-політичних чинників, які детермінували розвиток вищої освіти та підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні у 20-х роках минулого століття, слід зазначити, що реформування вищої школи було започатковано ще в 1919-1920-х рр. виданням декрету Раднаркому УСРР «Про вступ до вищої школи» [8], постановою Наркомосу УСРР «Про організацію управління вищими навчальними закладами» [13] та скасуванням наукових ступенів, вчених звань і відміною всіх пов'язаних з ними привілеїв та переваг, які існували в дореволюційний період. Натомість установлено єдине звання професора для провідних викладачів і звання викладача для решти викладачів вишів [9].

Із встановленням у 1920 р. радянської влади в Україні розпочався розвиток нових ідейно-політичних засад у площині національно орієнтованої системи освіти. Так, керівництво освітою і підготовкою фахівців здійснював створений у лютому 1920 р. Народний комісаріат освіти (Наркомос), який очолив Г. Гринько. У серпні 1920 р. при Наркомосі був сформований Головний комітет з професійно-технічної і спеціальної освіти (Укрголовпрофос), головою якого призначено Я. Ряпшо. Саме в праці Г. Гринька «Чергові завдання радянського будівництва в царині освіти» (1920 р.) розкрито необхідність формування в Україні власної нової системи вищої освіти, яка б відповідала потребам національного господарства. Це слугувало підставою для обґрунтування відмови від реалізації

загальноприйнятої російської моделі освіти [33].

Основна увага в досліджуваній період приділялася українізації освіти з метою національного культурного відродження, що відображалось у доборі кадрів партійного і державного апарату, громадських організацій, за провадження в усіх установах української мови, організації мережі шкіл, вищих навчальних закладів, видавничої справи українською мовою, розвитку української культури тощо [22].

Нова концепція практицизму і професіоналізму знайшла своє відображення в рішенні наради Наркомосу «Про реформу вищої школи» (1920 р.) і 25 березня 1920 р. було затверджено нову модель освіти УСРР, яка насамперед відрізнялася професійною спрямованістю і не передбачала встановлення наступності між профшколою, технікумом та інститутом. Зокрема, зазначалося на необхідності підготовки кваліфікованих робітників, майстрів, інженерів, а не підготовки учнів і студентів до наступної школи [2]. Водночас згідно нової моделі в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі та Кам'янець-Подільському ліквідовувалися університети і на їх базі створювалися інститути народної освіти.

Започатковано централізовану систему керування вищою школою, діяльність якої відбувалася за трьома напрямками: навчальним, адміністративним та господарським [12; 13]. У вищих навчальних закладах створювалися ради, які відповідали за певні ділянки роботи. Так, забезпечення контролю за науковою діяльністю у вишах здійснювала наукова рада. До її компетенції входило: розгляд та затвердження кошторисів наукових робіт і досліджень; заснування допоміжних та наукових установ; розгляд планів робіт і досліджень, які вносилися науковцями, видання наукових праць, делегування своїх представників на наукові конференції, розгляд загального звіту про власну діяльність тощо. Крім того, на науковій раді обговорювалися пропозиції щодо реформи вищої школи. Зокрема, в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти було проведено засідання наукової ради, на якому ухвалено постанову про підтримку реформи вищої освіти за схемою Наркома освіти Г. Гринька за умови збереження наявної структури як координуючого органу наукової роботи. Запропоновано нову схему присвоєння наукових звань, а саме: скасувати звання магістра та ввести як обов'язкову вимогу написання кандидатської дисертації та її захист на факультеті; здобуття ступеня доктора наук після публічного захисту дисертації [2]. На засіданні ради розглядалися питання про залучення до наукової підготовки здібних студентів із зарахуванням їх на академічний пайок [2]. Однак до кінця 1921 р. у процесі проведення чергової реорганізації сис-

теми управління вищої школи наукові ради як управлінські органи навчальних закладів припинили свою діяльність.

Неоднозначним було ставлення радянської влади до професорсько-викладацьких кадрів на початку 20-х рр. З одного боку, вона змушена була співпрацювати зі старими фахівцями і навіть дбати про поліпшення їхнього матеріального і побутового становища, оскільки не могла замінити їх іншими. З іншого – влада не могла поступитися ідеологією і вважала дореволюційну професуру носієм ворожой буржуазної ідеології, яка лише замаскувалася та очікує слушного часу для повалення радянської влади [14]. Велика частина професорсько-викладацького складу університетів України в кращому разі додержувалася нейтралітету до радянської влади, а значний відсоток фахівців опинився в еміграції. До того ж радянська влада не допустила до педагогічної діяльності учасників національно-визвольних рухів 1917–1920 рр. Порядок призначення на педагогічні посади у вищій школі демонстрував повну безправність професури, оскільки, профспілкам було надано право рекомендувати або давати вмотивоване застереження проти того чи іншого кандидата на педагогічну посаду. За таких умов комплектування педагогічного складу вищої школи передусім оцінювалася не фахова підготовка чи наукова кваліфікація спеціаліста та його професійні здібності, а політична благонадійність з погляду профспілкової організації. Саме тому основною вимогою часу стала підготовка нових викладацьких кадрів, здебільшого з робітників та селян, які б поступово витіснили доживтєву професуру.

Формування нової наукової інтелігенції України розпочато з урахуванням постанови Раднаркому УСРР від 2 грудня 1921 р. «Про утворення науково-дослідницьких кафедр». Головним завданням зазначеної інституції була «розробка під керівництвом найбільш відомих учених-дослідників наукових проблем та підготовка до наукової і викладацької діяльності осіб, які прагнуть займатися науковою діяльністю та мають для цього необхідні знання та хист. Кафедри відкриваються за певними науковими дисциплінами, які мають важливе значення для державного будівництва. Тематику кафедри отримують від Укрглавпрофобра, далі складають для себе програми досліджень та список тем для наукової розробки. Наукова робота на кафедрах організована на колективних засадах, проте можна проводити і індивідуальні дослідження. Робота науково-дослідних кафедр проходить у взаємозв'язку з роботою Академії. Кафедри звітуються Академії, беруть участь в з'їздах та конференціях та не залежать від

Вишів» [19, с. 115].

Науково-дослідні кафедри створювалися переважно при вищих навчальних закладах і при цьому були відокремленими від навчального процесу як самостійні установи, готуючи, як зазначав М.Виговський, «молоду професуру, просякнуту завданнями радянського будівництва». Посилаючись на марксизм, який було визнано «методологічною передумовою» наукового пізнання, засновники науково-дослідних кафедр намагалися перетворити науку «в одну з найважливіших продуктивних сил суспільної людини» [4, с. 118]. За визначенням одного з керівників радянської науки в Україні того часу Я. Ряшпо, система науково-дослідних кафедр протягом 1920–24-х рр. мала перебрати на себе наукові функції тільки-но ліквідованих університетських кафедр і, одночасно, напрацювати теоретичну наукову базу для подальшого «радянського будівництва» [19].

Керівництво науковими дослідженнями, підготовкою аспірантів та діяльністю науково-дослідних кафедр здійснював спеціально створений Науковий комітет (1921 р.), який підпорядковувався Укрголовпрофосу. Набуваючи статусу самостійного управління при Наркомосі, в 1924 р. цей комітет переіменований як Укрголовнаука [23, арк. 65].

У серпні 1922 р. Науковий комітет Наркомосу розробив правила вступу до аспірантури [34]. Підготовка наукових працівників здійснювалася здебільшого при науково-дослідних кафедрах. Згідно із затвердженими правилами відбувалося зарахування осіб, які володіли українською мовою, мали вищу освіту і здатність до науково-педагогічної роботи. Кандидатури майбутніх аспірантів відбирали науково-дослідні кафедри, які при цьому враховували рекомендації профспілкових, партійних та комсомольських осередків. Остаточні кандидатури аспірантів затверджувалися у Науковому комітеті. Термін навчання складав два, а пізніше три роки і в разі необхідності міг бути продовжений.

Навчання в аспірантурі проводилося за планом роботи, який передбачав вибір та затвердження теми наукової роботи, вивчення наукової літератури, наукові відрядження, підготовку наукових праць [34]. Зокрема, спільно з науковим керівником аспірант визначав детальний список літератури для опрацювання на кожний рік. У кінці року на засіданні бюро кафедри розглядався письмовий звіт аспіранта та обговорювалися тема і матеріали звіту. Крім розроблення наукових досліджень, аспіранти залучалися до педагогічної роботи і готувалися до викладацької діяльності. Талановитих аспірантів зараховували на посади асистентів кафедр чи

практикантів відповідних курсів. При розгляді третього звіту організовувався колоквіум з аспірантом за матеріалами програми роботи аспіранта протягом усього періоду навчання. Крім членів бюро кафедри на засідання, у разі потреби, запрошувалися інші фахівці в галузі. Для одержання посвідчення про успішне закінчення аспірантського стажу призначалося пленарне засідання кафедри, на якому з доповіддю виступав аспірант. Якщо приймалося рішення про те, що наукова робота була видатним дослідженням, ставилося питання про затвердження аспіранта науковим співробітником кафедри [18, арк. 4]. Особи, які захистили свою наукову роботу, мали можливість стажування за кордоном до двох років [34]. У випадку незадовільних результатів колоквіуму або незадовільній доповіді, аспірант мав право влаштуватися на посаду наукового співробітника кафедри на загальних засадах [18, арк. 4].

Водночас у жовтні 1922 р. ЦК КП(б)У сформував комісію, яка займалася підготовкою комуністів до наукової роботи. Відтепер до аспірантури направляли осіб, що були рекомендовані партійним осередком і студентськими організаціями. Однак при висуванні осіб до аспірантури вони мали керуватися насамперед «інтелектуальними здібностями і достатнім рівнем підготовки» [35].

З утворенням інституту аспірантури з 1922 р. запровадилося планування і затвердилися відповідні показники щодо підготовки наукових кадрів [23, арк. 68]. Відтак зазначений напрям виокремився в самостійну галузь і став розглядатися у загальнодержавному масштабі, починаючи з другої половини 20-х років минулого століття.

Пріоритетність партійно-ідеологічних цінностей з боку більшовицької влади зумовило розширення функції науково-дослідних кафедр. Так, згідно з «Положенням про науково-дослідні кафедри», затвердженим Наркомосвіти УСРР 18 лютого 1924 р., особливу увагу наукові співробітники мали приділяти участі в громадсько-політичному житті [7]. Вони повинні читати публічні лекції на заводах, фабриках, у частинах Червоної Армії та в сільській місцевості. Дещо пізніше, у проєкті «Статуту про науково-дослідні кафедри» наголошується на пристосування досліджень до потреб господарського і культурного будівництва, поєднання наукових досліджень з роботою наукових і науково-практичних установ, обслуговування потреб відомств та виробничих установ науковими консультаціями [7].

Наступний крок у формуванні наукової інтелігенції пов'язаний із проведенням радянською владою заходів, спрямованих на поліпшення

матеріального забезпечення професорсько-викладацьких кадрів, оскільки їх становище на початку 1920-х років було дуже важким і багато викладачів та вчених йшли на інші роботи або виїжджали за межі країни. Це негативно впливало на навчальний процес у цілому і на підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, зокрема. Зважаючи на це, 30 серпня 1921 р. була видана постанова РНК УСРР «Про покращання побуту наукових робітників», в якій наголошувалося на тому, щоб відповідні відомства вжили заходів для забезпечення наукових і науково-педагогічних робітників в потрібній кількості продуктами, паливом, освітленням, речами першої необхідності [28, арк. 3].

Стосовно заробітної плати, слід зазначити, що у вищих навчальних закладах на початку 20-х років минулого століття оплата праці здійснювалася у натуральній формі, починаючи з 1923 р. – запроваджено грошові виплати. Розмір зарплати залежав від посади (професор, доцент, асистент), годин і виду проведеної роботи [27, арк. 7]. Однак порівняно з іншими республіками СРСР заробітна плата українських наукових і науково-педагогічних кадрів була особливо мізерною. Це було однією з причин, що лише невелика чисельність осіб йшли навчатися до аспірантури і займатися науковою чи викладацькою діяльністю. Зокрема, у 1923 р. професор в Україні отримував 25 крб., в Білорусії – 56 крб., в Азербайджані – 72 крб.; науковий співробітник в Україні отримував заробітної плати – 12,5 крб., в Білорусії – 43 крб. [6, с. 204–205].

Для того, щоб підвищити та уніфікувати заробітну плату у вузах в 1924 р., проведено перепис науково-педагогічних кадрів. Так, на початок 1925 р. було зареєстровано 3362 наукових працівники, у тому числі – близько 3000 осіб працювали на викладацьких посадах у ВНЗ. Посади наукових працівників розділили за категоріями: до I категорії було віднесено посади викладачів без необхідної кваліфікації з окладом 88 крб.; до II і III категорій – посади професора і викладачів високої кваліфікації з окладом близько 152 крб.; до IV і V категорій – видатні вчені (111 осіб) з окладом 200 крб. [15, с. 299].

Крім того, з метою поліпшення матеріально-побутових умов життя наукової інтелігенції відповідно до постанови РНК УСРР від 31 жовтня 1921 р. був заснований при РНК «Всеукраїнський комітет сприяння вченим» (ВУКСВ) [15]. До його компетенції входило забезпечення правового і матеріального становища працівників науки, надання допомоги їх сім'ям в разі хвороби чи смерті, надання щомісячних академічних пайків науковим працівникам та професорсько-викладацькому складу вищої

школи. Однак досить часто видачу пайків затримували на декілька місяців, а деякі продукти зовсім не видавалися. Для прикладу, якщо станом на 1 січня 1922 р. наукових і науково-педагогічних працівників в УСРР налічувалося 6930 осіб [1, с. 45], то було видано в той час лише 3025 академічних пайків [30, арк. 11]. Незважаючи на те, що академпайок не вирішував проблеми скрутного матеріального становища, все ж забезпечував прожитковий мінімум. Із жовтня 1923 р. академпайки було ліквідовано і замінено на грошові виплати (1 пайок – 60 червоних карбованців), які призначалися після розгляду спеціальною місцевою комісією ВУКСВ на підставі мотивованої заяви із зазначенням сімейного стану та розміру доходу [31, арк. 76–79].

Починаючи з 1922 р., ВУКСВ виплачував науковим працівникам додаткове академічне забезпечення відповідно до поділу на п'ять категорій: учені-початківці; викладачі вищої школи з визначеним стажем; професори та самостійні дослідники; визначні представники різних напрямів науки; вчені світового значення [29, арк. 3]. Досить часто додаткове академічне забезпечення було більше, ніж заробітна плата.

У результаті запроваджених заходів кількість викладачів вузів суттєво зростає. Якщо на початку 1921 р. у наукових установах і вищій школі республіки нараховувалося біля 2500 професорів, викладачів та наукових працівників, то в серпні 1922 р. в інститутах працювало 3545, у технікумах – 3319 викладачів. Найбільше поповнення відбулося в медичних та педагогічних вузах (1538 і 1375). У 1921–1922 рр. були відкриті перші 53 кафедри, де нараховувалося 295 наукових працівників і 121 аспірант. Наступного року в Україні функціонувало вже 78 науково-дослідницьких кафедр, з них 36 – у Харкові, 18 – у Києві, 14 – в Одесі, 8 – у Катеринославі, де працювало до 750 осіб, 50 відсотків з яких були аспірантами [14].

Визначальним, до певної міри, для української науки є те, що в 1925 р. радянське керівництво, подолавши в цілому економічну кризу і вдало завершивши грошову реформу, збільшило фінансові видатки на наукові потреби, одночасно налагодивши більш чіткий і жорсткий контроль за діяльністю наукових установ. Упрнаука Наркомосвіти УРСР на базі інструкції ЦК РКП(б) «Про підготовку наукових кадрів при НДІ та ВНЗ з прикладних, точних та природничих наук» утворила Центральну аспірантську комісію, на яку покладалися завдання прийому та зарахування аспірантів, організація вступних та колоквіумних іспитів [3]. Оскільки одним із джерел комплектування аспірантури були випускники ВНЗ, передбачалося організацію при них відбірних комісій.

Цього року також посилюється система підготовки аспірантів: до усталених форм контролю (звіти, усні виступи на семінарах та письмові доповіді) додаються вступні колоквиуми та іспити, які визначено згідно з «Правилами вступу аспірантів у кафедри, їхньої науково-підготовчої роботи та переводу в наукові співробітники» [20], затверджених Колегією Наркомосвіти УСРР 9 лютого 1925 р. Особливо вагомим вважалося володіння «марксівським мінімумом». Крім колоквиуму, від кандидатів у аспіранти вимагали обов'язкового знання української та однієї або двох іноземних мов (на деяких кафедрах мова була визначеною). Однак при прийомі до аспірантури більша частина кандидатів (комуністи, вихідці з робітників і селян, яких приймали в першу чергу) показували низький рівень знань [26].

Науковий комітет Наркомату освіти УСРР визнав більш доцільним для осіб, які безпосередньо після закінчення ВНЗ вступали до аспірантури, враховувати стаж і дипломні роботи на першому курсі аспірантури відповідно до програми науково-дослідної установи в домовленості з тим навчальним закладом, який має видати аспіранту свідоцтво про його закінчення [3]. Після закінчення навчання їх переводили за дозволом Укрнауки до розряду наукових співробітників науково-дослідної кафедри.

Нові перспективи щодо підготовки науковців відкрилися після утворення в 1925 р. інституту аспірантури при вищих навчальних закладах згідно з «Положенням про керівництво справою підготовки наукових робітників», яке було прийнято Наркомосвітою РРФСР і затвердженого РНК СРСР у грудні 1925 р. [21]. Слід нагадати, що після входження Української республіки до складу СРСР (1922 р.), прийнято рішення про дію на території України декретів Радянського Союзу, однак це було запроваджено з 1926–1928 рр. У цілому першим у переліку нормативно-правових актів, які регулювали державну систему підготовки наукових кадрів через аспірантуру вищих навчальних закладів, можна вважати «Положення про порядок залишення при вищих учбових закладах студентів для підготовки їх до наукової і педагогічної діяльності» (1923 р.) [21]. Проте лише після 21 січня 1925 року, коли Раднарком РРФСР затвердив нове «Положення про наукових працівників вузів» [16] та «Інструкцію про порядок підготовки наукових працівників при науково-дослідницьких інститутах і вузах за прикладними, точними та природничими науками» [21], аспірантами вперше офіційно стали називатися особи, які є підготовленими до науково-педагогічної діяльності. Перед ними ставилося завдання обов'язкового вивчення іноземної мови

і суспільного мінімуму, разом з оволодінням методології та методики дослідження і теоретичних основ вибраного напрямку науки. Цими двома документами фактично було закладено основи державної системи підготовки наукових кадрів через аспірантуру в СРСР, і зокрема в Україні.

Одночасно з низкою позитивних змін у цей період помітних рис набули негативні процеси: посилювався ідеологічний тиск на викладачів, почалися політичні переслідування і вислання наукової інтелігенції радянською владою. Це значно обмежило можливості наукової роботи та знизило соціальний статус наукових і науково-педагогічних працівників. Зародилося таке специфічне явище, як показові судові політичні процеси, які повинні були послужити засобом залякування людей та обґрунтування необхідності здійснення репресій [11]. Основна мета організації показового судового процесу – це відмежування української національно-свідомої інтелігенції від робітництва, селянства для того, щоб порушити генетичний зв'язок між різними поколіннями творців духовної культури українського народу [17, с. 14]. У результаті українська інтелігенція, у тому числі наукова, починаючи з 1920-х років, опинилася під жорстоким тиском партійно-радянської влади.

Крім того, з метою всебічного з'ясування соціального, партійного і продуктивного складу та звільнення навчальних закладів від «малокорисних радянській владі» елементів систематичні «чистки» проводилися і серед студентів. Лише в 1921 р. протягом першого триместру із вишів було виключено близько 20 % слухачів [34, с. 139].

Зважаючи на це, в листопаді 1922 р. Головопрофос прийняв рішення про перереєстрацію науково-дослідних кафедр і аспірантів, яку в грудні 1922 р. проводила Центральна та місцеві комісії, у результаті чого було скорочено як чисельність науково-дослідних кафедр, що мали право готувати аспірантів, так і кількість аспірантів [24]. На аспірантів, які пройшли реєстрацію в Укрнауці, були заведені спеціальні картки, що містили дані про національність і рідну мову, сімейний стан, партійність, приналежність до профспілок, соціальне походження, матеріальний стан тощо [25]. На перший план у навчально-науковому процесі почав виступати ідеологічний чинник, руйнуючи тим самим функціонування в межах науково-дослідних кафедр наукових шкіл.

Радянське керівництво ще жорсткіше стало вимагати узгодження тематики наукових студій із потребами «радянського будівництва». Наукові дослідження кафедралів ставали більш утилітарними. Вимога брати щоразу активнішу

участь у громадському житті інституту, міста, округу змушували наукових працівників постійно відволікатися на побічні від наукових занять справи, що суттєво гальмувало динаміку наукової роботи кафедри. Одночасно відчутнішим стало втручання у її роботу керівників з боку адміністрації та партійного осередку інститутів народної освіти [5].

Таким чином, у першій половині 20-х років минулого століття в Україні закладено перші засади системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Вона мала свою структуру, власну управлінську вертикаль, функціонально та організаційно була радянською з посиленою ідеологізацією освітньо-духовного життя суспільства, відтак принципи самоуправління зумовили й відповідний статус республіканської номенклатури, яким був Наркомос.

На початку 20-х рр. мала місце певна автономія наукових досліджень від ідеології та уряду, було сформовано розгалужену систему науково-дослідних кафедр, відокремлених від навчального процесу, які фактично ставали першими зразками радянської аспірантури. Законодавство у сфері вищої освіти і підготовки наукових кадрів мало характер державних декретів та партійних постанов, спрямованих на демократизацію вищої школи, якісну підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантури вишів і науково-дослідні кафедри.

Радянською державою були здійснені заходи, спрямовані на покращання матеріально-побутових умов життя наукової інтелігенції, запроваджено щомісячні грошові виплати, додаткове матеріальне, а потім грошове академічне забезпечення тощо. Незважаючи на те, що існували певні труднощі та недоліки в цьому процесі, все ж проведені заходи сприяли залученню викладачів і науковців до роботи та позитивно вплинули на підготовку нових наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Водночас у першій половині 20-х років минулого століття почалися політичні переслідування і вислання наукової інтелігенції радянською владою та перебудова системи освіти в дусі комуністичної ідеології з проголошенням класово-партійного принципу у доборі кадрів на наукову роботу. Утім формування нових наукових і науково-педагогічних кадрів залишалося дуже важливою галуззю, цінність якої розуміла радянська влада.

Ураховуючи це, заслуговує на окреме дослідження підготовка наукових кадрів в системі Української академії наук через науково-дослідні установи, створення яких розпочалося з 1921 р., що і буде розглянуто в подальших розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдієнко М. О. Народна освіта на Україні / М. О. Авдієнко. – Харків, 1927. – 101 с.
2. Адамський В. Р. Становлення науково-дослідної роботи в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти / В. Р. Адамський // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 197–212.
3. Бюлетень Народного Комісаріату освіти УСРР. – 1925. – № 4. – С. 77–78.
4. Виговський М. Соціально-професійний статус номенклатури науково-методологічних установ Наркомосу (1922–1930 рр.) / М. Виговський // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : наук.-практ. зб. / Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України ; редкол. М. Л. Головка (гол. ред.) та ін. – № 3(27). – Київ : Курс, 2004. – С. 116–124.
5. Зозуля С. Ю. Досвід функціонування регіональних історичних установ в умовах тоталітаризму в 1920-на початку 1930-х років / С. Ю. Зозуля // Історія та історіографія в Європі. – Вип. 3. Історія як засіб політичної легітимації в Німеччині та Україні у ХХ столітті. – К., 2004. – С. 47–55.
6. Иванова Л. Ф. Формирование советской научной интеллигенции (1917–1927) / Л. Ф. Иванова. – М. : Наука, 1980. – 282 с.
7. Комаренко Н. В. Утворення та діяльність історичних кафедр на Україні в 20-х роках / Н. В. Комаренко // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К., 1971. – Вип. 4. – С. 34.
8. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1959 рр. : зб. док. у 2-х тт. – К. : Держвидав, 1959. – Т. 1 (1917 – червень 1941 рр.). – С. 50–51.
9. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1959 рр. : зб. док. у 2-х тт. – К. : Держвидав, 1959. – Т. 1 (1917 – червень 1941 рр.). – С. 93–95.
10. Липинський В. В. Концепція та модель освіти в УРСР у 20-ті роки / В. В. Липинський // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 3–11.
11. Литвин Н. М. Ідеологічна складова судових процесів 1920–1930-х років проти наукової інтелігенції України / Н. М. Литвин // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, – 2011. – Вип. 50. – С. 192–199.
12. Ляпіна О. В. Становлення інститутів народної освіти в УРСР (перша половина 1920-х рр.) / О. В. Ляпіна // Гілея: науко-

- вий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2009. – Вип. 18. – С. 134–141.
13. Об организации управления высшими учебными заведениями: Постановление Народного Комиссариата Просвещения от 11 марта 1919 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 2-е изд. – 1925. – № 25. – С. 270.
 14. Осмолівська О. Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О. Ю. Осмолівська. – Донецьк, 2004. – 19 с.
 15. Осмолівська О. Ю. Матеріальне становище професорсько-викладацьких кадрів вузів України у 20-ті роки // Наукові записки : збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К., 2002. – Вип. XLVII. – С. 297–302.
 16. Положение о научных работниках вузов. – СУ РСФСР. 1924. – № 7. – С. 44.
 17. Пристайко В. Справа «СВУ»: невідомі документи, факти / Пристайко В., Шаповал Ю. – К. : Інтел, 1995. – 447 с.
 18. Програми підготовчої роботи аспіранта науково-дослідчої катедри літературознавства // Інститут рукописів НБУ ім. Вернадського. – Ф.Х. – № 34934. – 12 арк.
 19. Ряпшо Я. Положення про науково-дослідні кафедри УРСР / Я. Ряпшо // Наука на Україні. – 1922. – № 1. – С. 112–116.
 20. Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історик. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Сидорчук Тетяна Геннадіївна. – 1998. – 20 с.
 21. Справочник аспіранта. – М., РАНИОН, 1928. – С. 5.
 22. Чехович В. А. Державно-правові питання українізації в 20-х роках / В. А. Чехович // Минуле України: відновлені сторінки. – К., 1991. – С. 96–122.
 23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), р-4805, оп. 1, спр. 15. – Арк. 65–69.
 24. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 33. – Арк. 14; спр. 269. – Арк. 3.
 25. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 6, спр. 5557. – Арк. 27–30.
 26. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 8, спр. 440. – Арк. 22.
 27. ЦДАВО України. – Ф. 66, оп. 1, спр. 1028. – 43 арк.
 28. ЦДАВО України. – Ф. 66, оп. 1, спр. 1094. – 14 арк.
 29. ЦДАВО України. – Ф. 66, оп. 2, спр. 448. – 122 арк.
 30. ЦДАВО України. – Ф. 31, оп. 1, спр. 15. – 232 арк.
 31. ЦДАВО України. – Ф. 31, оп. 1, спр. 70. – 216 арк.
 32. ЦДАВО України. – Ф. 66, оп. 1, спр. 717. – 56 арк.
 33. Центральний державний архів громадських об'єднань і політичних партій України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 20, спр. 1076. – Арк. 70–71.
 34. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1076. – Арк. 78.